

LEHAREN

Arkeologisk förundersökning

Limön 1:1
Gävle 228
Gävle kommun
Gästrikland
2013

Maria Björck

LEHAREN

Arkeologisk förundersökning

Limön 1:1
Gävle 228
Gävle kommun
Gästrikland
2013

Rapport 2015:12
Maria Björck

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

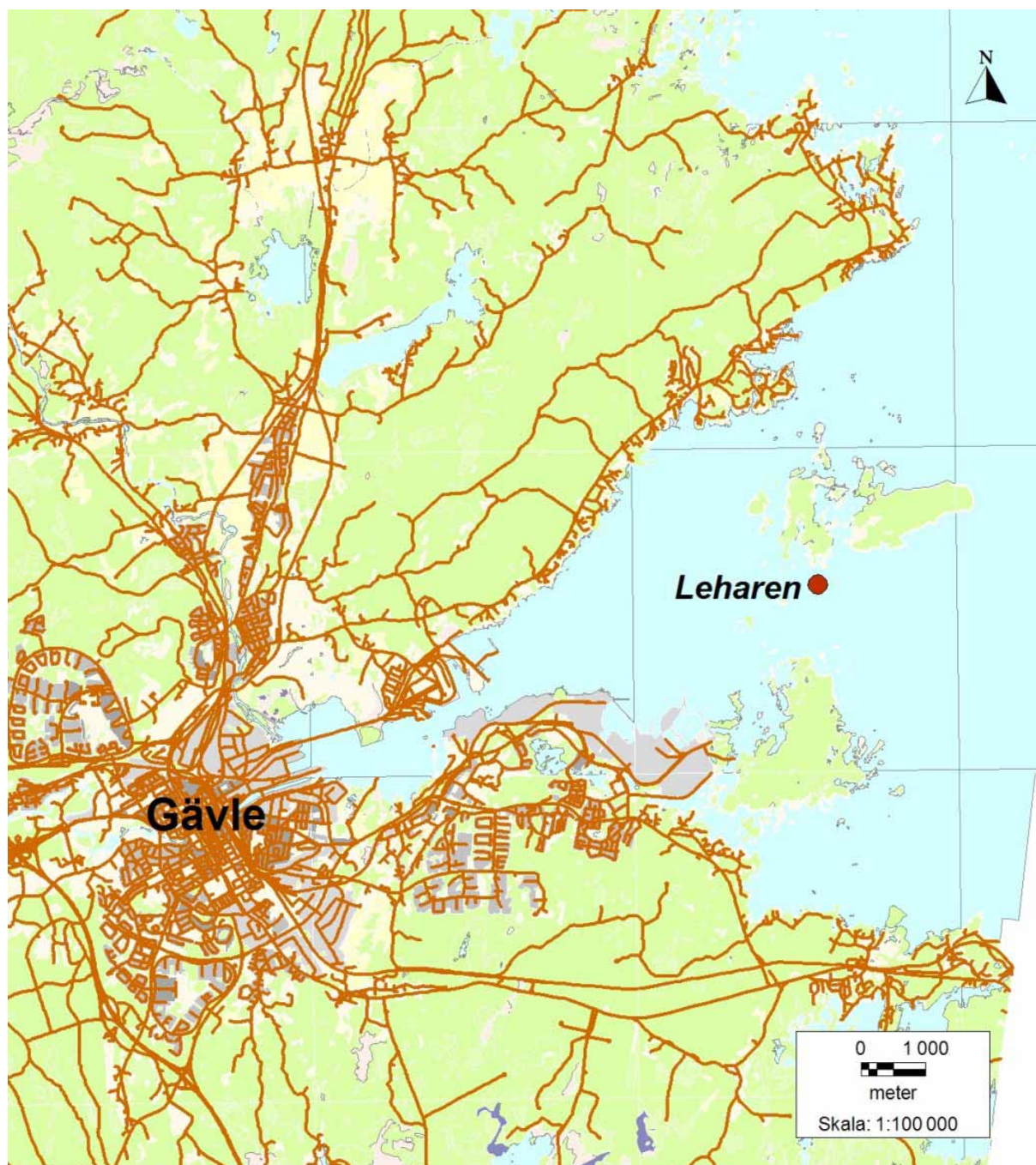
Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2015
Omslagsbild: Ön Leharen. Foto: Maria Björck
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.
ISSN 0281-3181
Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Målsättning och metod.....	5
Topografi och fornlämningsmiljö.....	7
Förusättningar.....	7
Rådande förhållanden under brukningstiden.....	8
Leharen.....	9
Anläggningarna.....	11
Referenser.....	23
Administrativa uppgifter.....	23

Figur 1. Fastighetskartan med ön Leharen markerad med en punkt.

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har gjort en förundersökning av Skans 26, RAÄ 228, Gävle stad och kommun. Förundersökningen var föranledd av att skansen skulle avhysas av Fortifikationsverket. Skansen är lokaliserad på ön Leharen och består av ett 30-tal militäranläggningar bland annat skyttevärn, kanonvärn och skyddsrum.

Målsättningen med förundersökningen var att kartera och beskriva samtliga anläggningar på ön Leharen. Från början var det tänkt att denna kartering och beskrivning skulle fungera som ett planeringsunderlag för Fortifikationsverket inför rivning respektive renovering av anläggningarna. Rapportarbetet har dragit ut på tiden främst beroende på att det varit svårt att få fram uppgifter kring Leharen och att flera uppgifter har varit motstridiga. Dokumentationen har gjorts för eftervärlden, för att ge en helhetsbild av Leharen och skapa förståelse för hur försvarsanläggningen har fungerat.

Följande objekt har restaurerats: 3, 7–19. Målsättningen med dokumentationen var att visa hur anläggningarna såg ut före renoveringen.

Karteringen och dokumentationen ska även fungera som ett underlag för den kommande skyltning som görs när området blir naturreservat. Detta besöksmål är tänkt att på ett pedagogiskt sätt spegla hotbilden under andra världskriget och kalla kriget.

INLEDNING

Länsmuseet Gävleborg har efter beslut av länsstyrelsen (431-778-13) gjort en arkeologisk förundersökning i form av en kartering av samtliga militäranläggningar inom RAÄ 228, Gävle stad, på ön Leharen i Gästrikland. Karteringen var föranledd av Fortifikationsverkets avhysning av skans 26, då den inte fyller någon funktion i dagens försvar. Skansen består av ett 30-tal militäranläggningar bland annat skyttevärn, kanonvärn och skyddsrum.

Utgångsplanen var att de lämningar som ligger på den östra halvan av ön skulle renoveras, medan anläggningarna på den västra halvan skulle rivas. Under arbetets gång kom fler anläggningar att bedömas vara värda att sparas och kom därför att renoveras. Renoveringen har gjorts i trä och betong, då detta är det ursprungliga materialet. Det har även satts upp skyddsräcken för att förhindra att någon kommer till skada.

Länsstyrelsen och Gävle kommun har övertagit skötseln av Leharen, då ön ska ingå i ett naturreservat genom sina höga naturvärden. De upprustade militäranläggningarna ska utgöra ett kulturhistoriskt besöksmål inom naturreservatet.

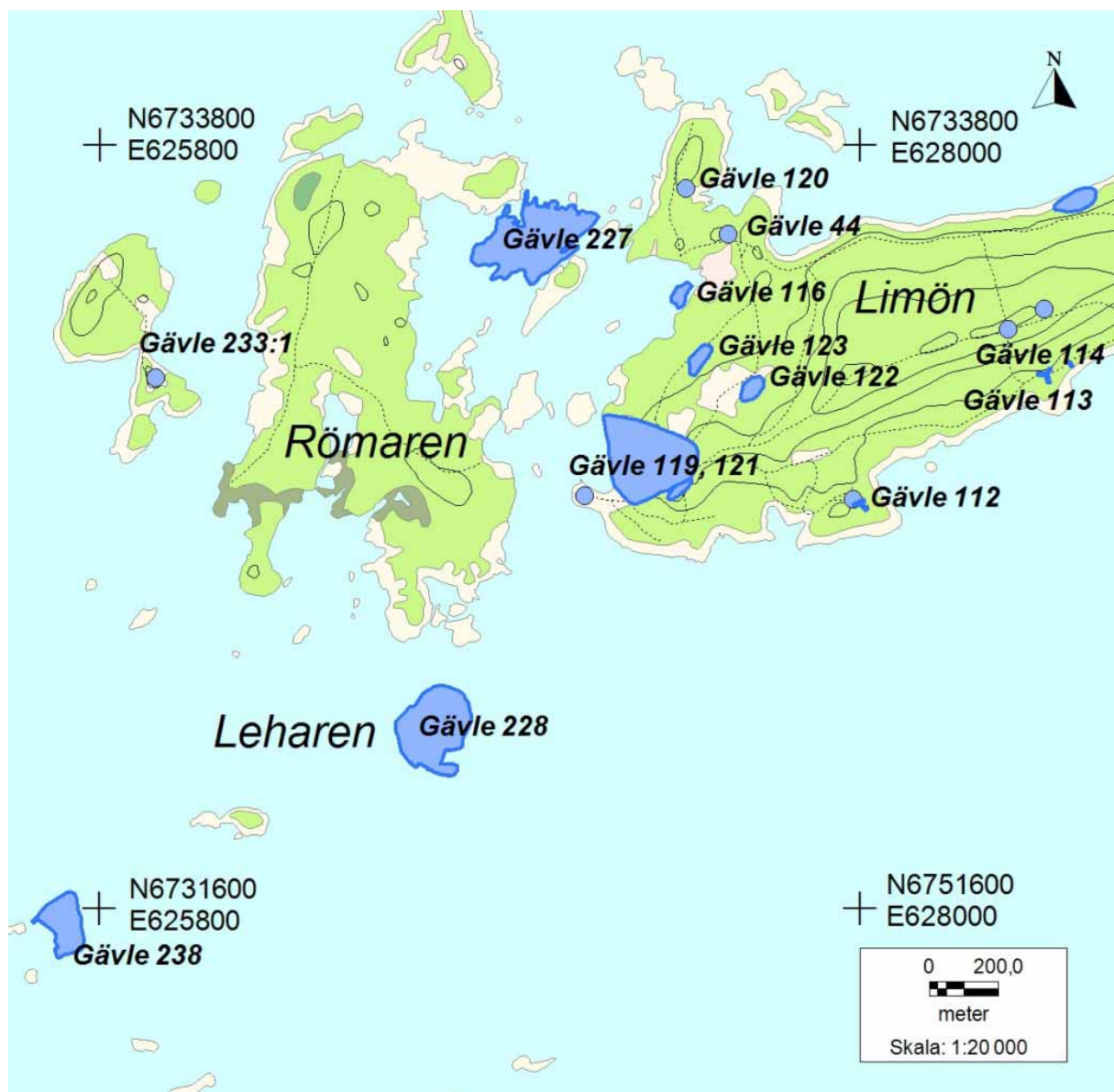
Karteringen utfördes den 2 och 27 maj 2013, av Maria Björck och Bo Ulfhielm. Fält- och rapportansvarig har varit Maria Björck.

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Målsättningen med förundersökningen var att kartera och beskriva samtliga anläggningar på ön Leharen. Från början var det tänkt att denna kartering och beskrivning skulle fungera som ett planeringsunderlag för Fortifikationsverket

inför rivning och upprustning av anläggningarna. Rapportarbetet har dragit ut på tiden främst beroende på att det varit svårt att få fram uppgifter kring Leharen och att flera uppgifter har varit motstridiga. Dokumentationen har utförts för att visa hur anläggningarna såg ut före den nu utförda upprustningen samt för att eftervärlden skall få en helhetsbild av försvarsanläggningarna på Leharen och för att skapa förståelse för hur försvarsanläggningen var tänkt att fungera. En sådan förståelse är viktig då delar av anläggningen kommer att fungera som ett monument över den dramatiska del av 1900-talet då anläggningarna var i bruk. Följande objekt har restaurerats i detta syfte: 3, 7–19 (fig. 5).

Karteringen och dokumentationen ska även fungera som ett underlag för den kommande skyltningen, som ska göras inför kommande naturreservat. Detta besöksmål ska på ett pedagogiskt sätt spegla hotbilden under andra världskriget och kalla kriget. Arbetet inleddes med en inventering av hela Leharen, med undantag av strandzonen, detta för att försäkra sig om att få med samtliga anläggningar i karteringen. Anläggningarna har mätts in med GPS. Varje anläggning beskrevs ingående och flertalet av objekten har fotograferats.

Figur 2. Fastighetskartan med ön Leharen. Blå markeringar är kända forn- och kulturlämningar.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Leharen ligger i Yttre fjärden i Gävlebukten, cirka 3,5 km från fastlandet. Ön ingår i en ögrupp där Limön är den största ön. Leharen är cirka 250×180 meter stor och har en yta om cirka 27 000 m². Terrängen är flack med en högsta höjd på cirka 5 meter över havet. Jordmånen utgörs av moränmark och strandremsan kring hela ön är kraftigt stenbunden. Vegetationen består av tät snårig blandskog (fig. 3).

Leharen har höjt sig över havet först under historisk tid. Det finns inga andra registrerade lämningar på ön förutom Gävle 228:1. I FMIS (Riksantikvarieämbetets digitala fornlämningsregister) beskrivs RAÄ 228:1 som en plats med tradition. Lämningarna har inte besökts vid fornminnesinventeringen år 1981 utan fick då bara beteckningen: *plats med tradition*, under art: Holme med skyttevärn.

Figur 3. Vy över Leharen. Foto: Maria Björck, taget från söder.

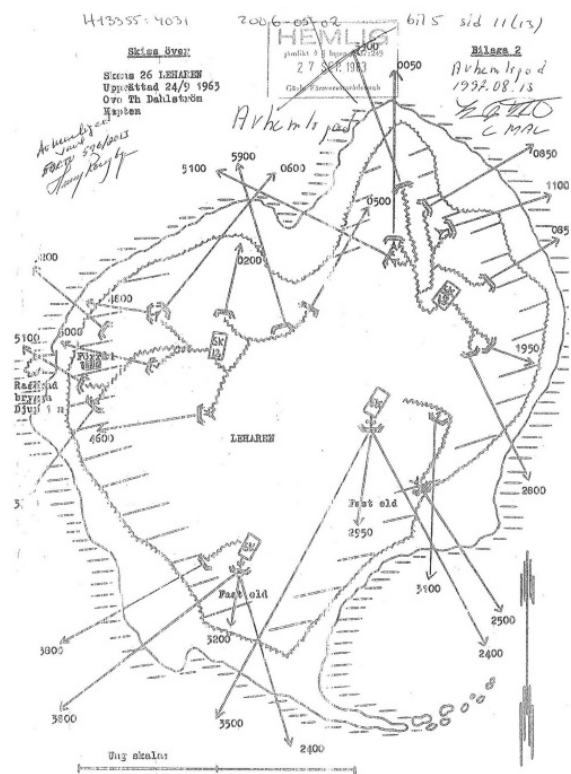
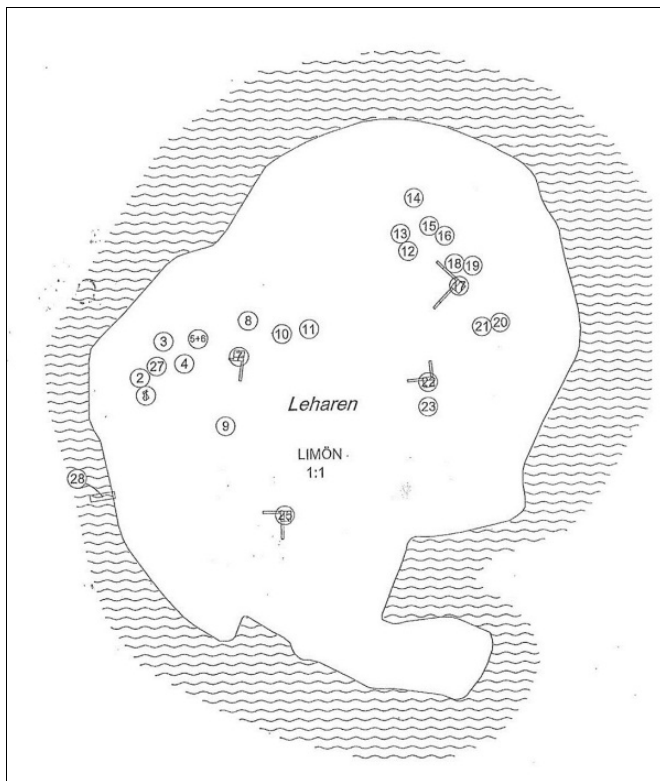
FÖRUSÄTTNINGAR

Dokumentationen utgick från en lista med enkla beskrivningar av värnen/objekten och några foton. Kartmaterialet består av en karta där objekten är grovt uttryckade, samt en karta som upprättas år 1963 av kapten Ove Dahlström. Kartan från 1963 visar skjutriktningsarna från de olika värnen, kartan har tidigare varit hemligstämplad (fig. 4).

Vid karteringen var det inte helt lätt att avgöra vilka objekt som var vilka. Vi har i möjligaste mån försökt följa Fortifikationsverkets numrering. Det har även tillkommit några objekt 16B, 29, 30 och 31. I listan framgick vilken typ av värn som avsågs (kulsprutevärn, skyttevärn, pjäsplats och skyddsrum). Vid karteringen visade sig att vi inte såg någon skillnad på anläggningar som i listan angetts vara kulsprutevärn eller skyttevärn. På grund av detta har båda dessa typer av anläggningar benämnts för *skyttevärn*.

Vid inmätningarna av anläggningarna var det problem med dålig GPS-mottagning, på grund av tät vegetation.

För att få mer information kring Leharen har Kenneth Lundström intervjuats. Lundström har tidigare arbetat för Försvarmakten och Fortifikationsverket. Ytterligare information har fåtts av Mats Wiberg i Gävle (intresserad av militärhistoria).

Figur 4. Till vänster, karta över objekten som är grovt utprickade. Till höger karta från år 1963 över skjutriktningarna.

RÅDANDE FÖRHÅLLANDEN UNDER BRUKNINGSTIDEN

Skansen på Leharen är byggd under andra världskriget. Att skansen anläggs vid denna tid är logiskt med hänsyn till Östersjöns strategiska läge i norra Europa. Med undantag av Sverige är alla nationer omkring Östersjön indragna i konflikten under 1940-talet. Västra Polen ockuperas av Tyskland och Sovjet ockuperar östra Polen och de Baltiska staterna år 1939. Samtidigt attackeras Finland av Sovjetunionen. Sverige skickar material och svenska frivilliga strider mot Sovjet i Finland. Det oroliga läget på andra sidan Bottenviken är naturligtvis ett viktigt motiv för att bygga fasta installationer i inloppet mot Gävle. År 1940 ockuperas både Danmark och Norge av Tyskland och när Tyskland sedan anfaller Sovjet under "operation Barbarossa" år 1941 ökar trycket i Skandinavien och även på Sverige ytterligare (Nationalencyklopedin band 1). Det är i detta läge som Sverige bygger ut sitt sjöförsvar längs kusterna. Att anlägga skansar var inget nytt. Gävlebukten hade tidigare haft försvarsanläggningen Fredriksskans. Geograf Daniel Djurberg skriver 1778 "Fredrik Skans, en liten Skans på en Holme i Fjärden ½ mil från Staden Commenderar inloppet till den samma" (Djurberg 1778:384).

Alla skansar i Sverige är numrerade. Numreringen av skansarna är inte logisk, de ligger inte i nummerordning från till exempel norr till söder, utan är gjord för att förvirra fienden. Leharen har nummer 26 och det finns endast sparsamt med information om denna skans. Den sista övningen på Leharen utfördes under 1980-talet. Skansen har dock underhållits ända fram till år 1997 då den "avhemlighetgjordes". Brukningstiden för skansen kan dock sägas vara främst under andra världskriget och kalla kriget, dvs. 1940-tal fram till 1989. Under kalla kriget kände Sverige hotet från Sovjetunionen. Sverige låg strategiskt mellan östblocket och Natoländerna. Hur dramatiskt konfliktläget var under

denna tid framgår tydligt av incidenter såsom nedskjutningen av DC3:an under signalspaning över Östersjön 1952 eller t.ex. U137 och ubåtsjakterna längs svenska kusten under 1980-talet. Under denna tid hade Sverige till exempel ett kärnvapenprogram, mellan åren 1945 och 1972, som lades ned av ekonomiska och politiska skäl. Både spaningsverksamheten, byggandet av skansar och vapenprogrammen är naturligtvis ett uttryck för den rädsla nationer och människor kände under denna tid.

Leharen

Skans nummer 26 uppgift var att försvara inloppet till Gävle hamn. Skansen har varit strategiskt placerad på Leharen. Den består av ett antal skyddsvärn, två skyddsrum och två kanonvärn. Flertalet av anläggningarna har haft förbindelser med varandra genom så kallade förbindelsevärn. Förbindelsevärn är grävda gångar där man kan ta sig fram genom att huka sig vid ett anfall. På kartan över skjutrikningarna från år 1963, framgår att det funnits fler förbindelsevärn än de som kan iaktas idag. Sannolikt beror detta på att många av värnen har rasat in.

Skyddsvärnen ses i dag som uppbyggda moränhögar, cirka 8–10 meter i diameter, centralt i värnet finns det ett splitterskydd i form av ett rum, uppbyggt av cement och trä. Till splitterskyddet leder en gång byggd av trä och/eller cement.

De två skyddsrummen (nr 7 och 17) har varit strategiskt placerade på ön, ett i väster och ett i öster (fig. 5). Varje skyddsrum har våningssängar med 12 sängplatser. Totalt kunde 24 personer sova samtidigt på ön. Skyddsrummen har två ingångar med ståldörr. Anledningen till att det finns två dörrar är att man skulle kunna ta sig in eller ut om fienden var utanför ena dörren. Skyttevärnen med tillhörande förbindelsevärn är främst lokaliserade i anslutning till skyddsrummen.

I varje kanonvärn finns plats för en pjäs (nr 22 och 25). De kanoner som använts är 7,5 cm och har haft en räckvidd av cirka 7,5 km. Man har aldrig bytt ut kanonerna på Leharen utan det har varit samma bestyckning allt sedan andra världskriget (fig. 5).

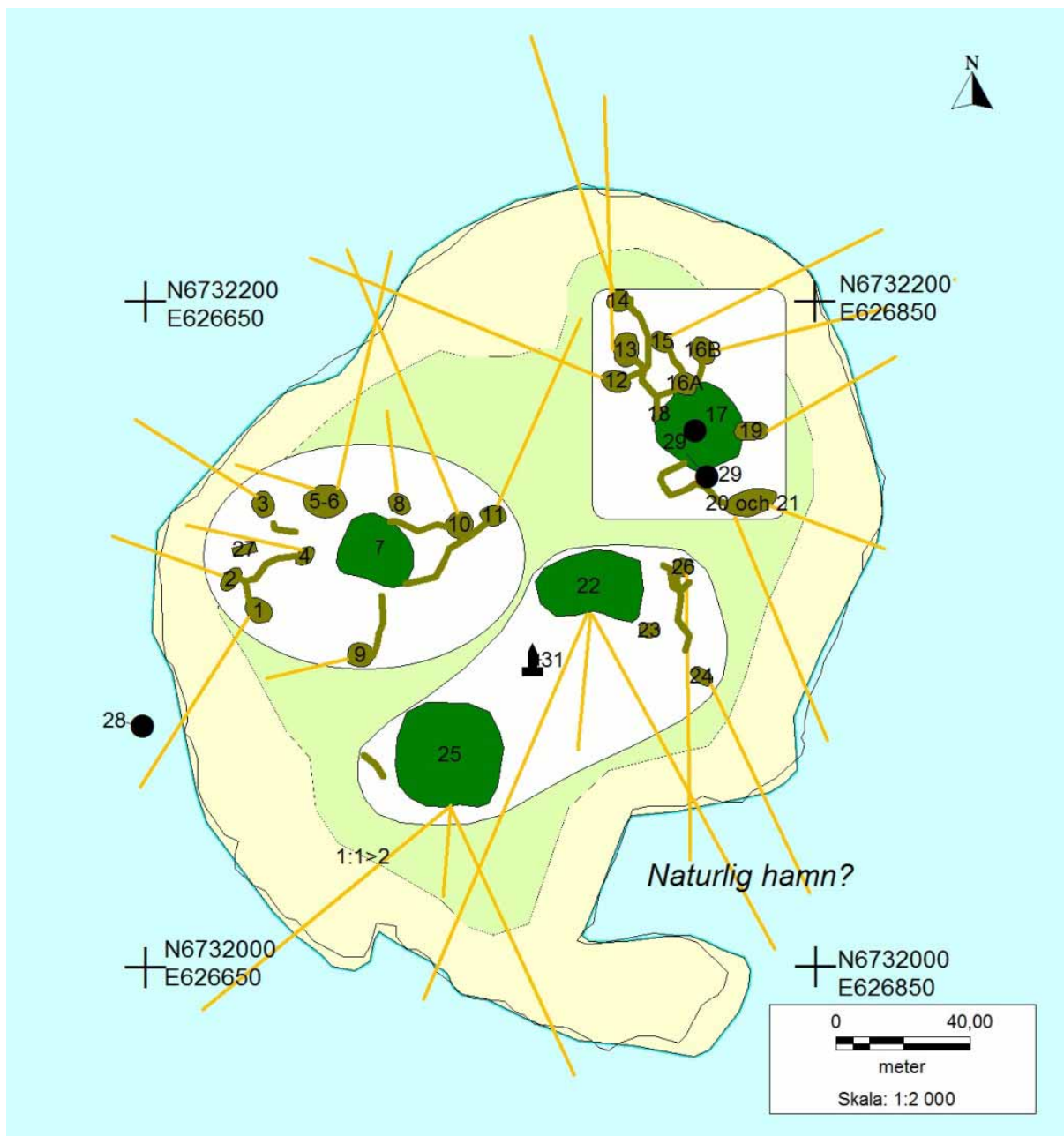
Enligt 1963 års karta har kanonerna haft fast eld (inställd på förutbestämt målläge), vilket har varit en förutsättning för att kunna bruka kanonerna i mörker. Även kanonvärnen har haft två ingångar med ståldörr.

I dag är det tät vegetation på hela Leharen, men när skansen var i bruk skottfälttröjdes området från sly framför värnen. Detta underlättade eldgivning och gav bättre sikt.

I skyddsrummen och i kanonvärnen har det funnits telefonutrustning för att kunna kommunicera. Tämligen centralt på ön finns en telefonstolpe kvar som installerades 1979.

Att bygga dessa stridsvärn har krävt en stor arbetsinsats. Kusten kring Leharen är grund och stenig. I dag går det endast att ta sig i land med en grundgående båt. Tidigare har det funnits en brygga på den västra sidan av ön (nr 28). Vid karteringen fanns inga spår kvar av bryggan. En eventuell naturlig hamn påträffades vid karteringen (fig. 6, 7).

När man ser de olika objekten/anläggningarna kan man möjligen tolka tre enheter (markerade med vita ytor i fig. 5). Två enheter med skyddsrum med sängplatser, skyttevärn och förbindelsevärn. En enhet med kanonvärn, några skyttevärn och förbindelsevärn.

Figur 5. Plan över Leharen med de olika värnen markerade. I kartan ses skjutriktningarna (orange linjer). Nr. 7 och 17 är skyddsrum, nr 22 och 25 är kanonvärn, de brungröna värnen är skyttevärn. I kartan ses även förbindelsevärnen som krokiga brungröna linjer. Nr 31 är en telefonstolpe, nr 28 är en brygga som inte finns kvar. I kartan finns även en möjlig naturlig hamn. Vita ytor kan möjligen tolkas som tre olika enheter.

Figur 6. Detta område skulle kunnat ha fungerat som en naturlig hamn på Leharen. I dag är den eventuella hamnen uppgrundad på grund av landhöjningen. Foto: Maria Björck.

Figur 7. Sprängt stenblock med borrhål, vid den eventuella hamnen Foto: Maria Björck.

Anläggningarna

Objekt 1

Skyttevärn, bestående av en mindre kulle oval cirka 9×7,4 meter (NV-SÖ) och 0,8 meter hög. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossor och sly. I nordnordväst finns ingången som är 0,7 meter bred och 1,2 meter hög, gången är rak och är 2,5 meter lång, väggarna är av cement. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,4 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 1,6×1,2 meter, avsatsen är 1,2×0,7 meter bred och 0,5 meter hög (fig. 8). Halva taket består av cement, resterande är av trä. *Anläggningen är riven.*

Figur 8. Vy över ett skyttevärn, den högra delen har i beskrivningarna över skyttevärnen benämnts för "avsats".

Objekt 2

Skyttevärn, bestående av en mindre oval kulle cirka 8×6,3 meter (NÖ-SV) och 0,8 meter hög. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossor och sly. I nordost finns ingången som är 0,7 meter bred och 1,5 meter hög, gången är i vinkel och är 1,7 meter lång, väggarna består av cement. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,44 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 2×1,65 meter, avsatsen är 2×0,6 meter och 0,5 meter hög. Halva taket är byggt av cement och resterande är av trä. *Anläggningen är riven.*

Objekt 3

Skyttevärn, bestående av en mindre oval kulle 8×7 meter (N-S) och 1 meter hög. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med lövträd, mossor och sly. I sydost finns ingång som är 0,8 meter bred och 1,24 meter hög, gången är 2,05 meter lång och har väggar av cement och trä. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,5 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 1,75×1,65 meter, avsatsen är 1,75×0,6 meter och 0,5 meter hög. *Skulle rivas, men blev kvar.*

Objekt 4

Skyttevärn, bestående av en otydlig oval kulle cirka 7×5 meter (NÖ-SV). Ingång i sydost. Anläggningen är delvis igenfylld. *Anläggningen är riven.*

Objekt 5 och 6

Plats för skyttevärn. Anläggningarna är till största delen igenlagda (fig. 9). På platsen finns en svacka som är cirka 13×10 meter, med några större stenar i ytan. *Anläggningen var rivna sedan tidigare.*

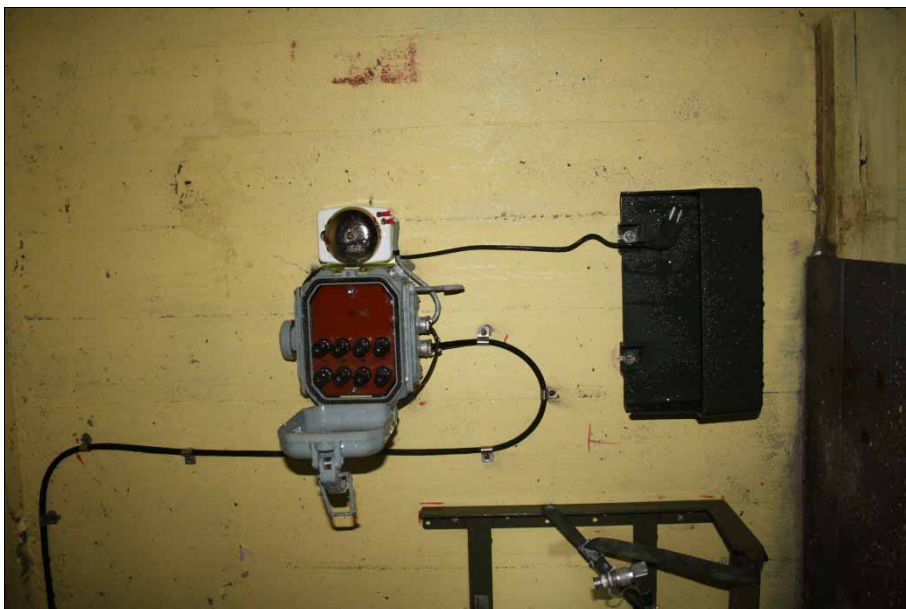
Figur 9. Plats för två skyttevärn, objekt 5 och 6. Foto: Maria Björck.

Objekt 7

Skyddsrum, bestående av en rund kulle, cirka 26 meter i diameter och 2 meter hög (fig. 10, 11, 12). Nergrävda ingångar i väster och i söder, vilka utgörs av cementgångar cirka 5,8 meter långa och 0,9 meter breda. Därefter cementtrappor som leder till pansardörrar. Båda ingångarna leder in till skyddsrummet, som är 5×3 meter stort och med en takhöjd av 2,2 meter. Väggarna är gulmålade. I rummet finns våningssängar i trä med 12 sängplatser. *Anläggningen är upprustad.*

Figur 10. Objekt 7, skyddsrum. Foto: Maria Björck, taget från väster.

Figur 11. Teleinstallation från skyddsrum, objekt 7. Foto: Maria Björck.

Objekt 8

Skyttevärn, bestående av en mindre oval kulle cirka 7×6 meter (NV-SÖ), ingången är uppbyggd av trä. Anläggningen är delvis igenrasad. *Anläggningen skulle rivas, men blev kvar.*

Objekt 9

Kulsprutevärn, bestående av en mindre rund kulle cirka 8 meter i diameter. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossa och sly. I öster finns ingången som är 0,65 meter bred och 1,28 meter hög, gången är 2,05 meter lång och har väggar av trä. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,48 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 1,8×1,63 meter, avsatsen är 1,62×0,74 meter och 0,42 meter hög. Avsatsen är inte helt uppbyggd av cement utan är fylld med grus. Halva taket är av cement, andra halvan är av trä. *Anläggningen skulle rivas, men blev kvar.*

Objekt 10

Skyttevärn, bestående av en mindre rund kulle cirka 8 meter i diameter. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossa och sly. I väster finns ingången som är 0,88 meter bred och cirka 1 meter hög, gången är 1,6 meter lång och har väggar av trä. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,5 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 1,75×1,65 meter, avsatsen är 1,75×0,6 meter och 0,5 meter hög. Halva taket är av cement, resterande delen saknar tak. *Anläggningen skulle rivas, men blev kvar.*

Figur 12. En av ingångarna till skyddsrummet, objekt 7. Foto: Maria Björck, taget från väster.

Objekt 11

Skyttevärn, igenrasat. Det som återstår är en oval kullen cirka 8×7 meter (VNV-ÖSÖ). I sydväst är ingången. *Anläggningen skulle rivas, men blev kvar.*

Objekt 12

Kulsprutevärn, bestående av en mindre oval kulle 8,7×6,6 meter (VNV-ÖSÖ). Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossa och sly. Ingången är 0,95 meter bred och 1,13 meter hög, gången är rak och är 2 meter lång och har väggar av trä. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,35 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 2,15×2 meter, avsatsen är 2×0,72 meter och 0,45 meter hög. Halva taket är av cement och resterande av trä. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 13

Kulsprutevärn, bestående av en mindre oval kulle 10×7,3 meter (N-S) och 0,7 meter hög. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossa och sly. I söder är ingången, 0,93 meter bred och 1,1 meter hög, som går i vinkel, är cirka 3,6 meter lång. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,5 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 1,75×1,65 meter, avsatsen är 1,75×0,6 meter och 0,5 meter hög. Halva taket är av cement, resterande halvan saknar tak.

Anläggningen är upprustad.

Objekt 14

Skyttevärn, bestående av en mindre rund kulle 7×6,5 meter (Ö-V) och 0,7 meter hög (fig. 13). Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossa och sly. I öster är ingången, 0,8 meter bred och 1,15 meter hög, gången är 1,4–1,5 meter lång, väggarna är av trä. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,7 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 1,75×1,55 meter, avsatsen är 1,75×0,6 meter och 0,5 meter hög. Halva rummet har cementtak, resterade delen saknar tak. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 15

Skyttevärn, bestående av en mindre oval kulle 7,4×6,6 meter (NV-SÖ) och 0,9 meter hög. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossa, lövträd och sly. I sydost är ingången, 0,86 meter bred och 1,15 meter hög, gången går i vinkel och är 2,05 meter lång, väggarna är av trä. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,47 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 2×1,65 meter, avsatsen är 2×0,62 meter och 0,45 meter hög. Halva rummet har cementtak, resterade delen har ett raserat trätak. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 16a

Skyttevärn, beskrivning gjordes ej.

Figur 13. Objekt 14. Foto: Maria Björck.

Objekt 16b

Skyttevärn, bestående av en mindre kulle 8,6×7,2 meter (NNV-SSÖ) och 0,7 meter hög. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossor, lövträd och sly. I sydsydost är ingången, 0,88 meter bred och 1,37 meter hög, gången är rak och 2,05 meter lång. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,5 meter hög. Rummet är totalt 2,47×2,4 meter, avsatsen är 2,47×0,6 meter och 0,5 meter hög. Halva rummet har cementtak, resterade delen är öppen. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 17

Skyddsrum, bestående av en kulle 23–25 meter i diameter och cirka 3 meter hög. Ingång i sydväst, entrén av trä 1 m bred, 1,6 meter hög, därefter en cementgång 2,2 meter lång, 0,9 meter bred och mellan 1,5–4 meter hög, gången har ett papptak. Därefter en trappa som är cirka 1,7 meter lång och som leder ner till en pansardörr. Sovsalen är 5×3 meter stor och har en takhöjd av 2,2 meter. Väggarna är gulmålade. I rummet finns våningssängar med 12 bäddar. Sängplatserna är 1,9 meter långa och 0,7 meter breda (fig. 14). I rummet finns en ventilationsanläggning och teleinstallation. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 18

Skyttevärn, ingrävt i objekt 17. I nordväst är ingången, vilken är delvis igenrasad. Gången är cirka 2 meter lång och har väggar av trä, tröskeln är 0,4 meter hög. Rummet är rektangulärt, cirka 1,7×1,65 meter, avsatsen är 1,65×0,63 meter och 0,47 meter hög. Halva rummet har tak av cement, resterande delen är av trä. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 19

Skyttevärn, bestående av en mindre kulle 8,2×5,4 meter (Ö-V) och 1,5 meter hög. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossor, lövträd och sly. I nordväst är ingången, 0,7 meter bred och 1,5 meter hög, gången går i vinkel och är 2 meter lång, väggarna är av cement. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,6 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 1,74×1,7 meter, avsatsen är 1,74×0,65 meter och 0,37 meter hög. Hela taket är av cement. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 20 och 21

Två skyttevärn, bestående av en kulle 16×8 meter (ÖNÖ-VSV) och 0,7 meter hög. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossor, lövträd och sly. I nordväst är ingången, 0,7 meter bred och 1,5 meter hög, gången går i vinkel och är 2 meter lång, väggarna är av trä. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,6 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 1,74×1,7 meter, avsatsen är 1,74×0,65 meter och 0,37 meter hög. Hela taket är av cement. *Anläggningen är upprustad.*

Figur 14. Våningssängar från skyddsrum, objekt 17. Foto: Maria Björck.

Objekt 22

Pjäsplatser/kanonvärn, bestående av en större kulle cirka 32×20 meter och cirka 4 meter hög (fig. 18). I SSÖ delen av kullen finns kanonporten, vilken har en järnlucka 2,6×1,15 meter, luckan har vajeröppning. Luckan vilar på marken på ett bildäck. Ovanför kanonporten finns resterna efter ett kamouflagenät. Marken direkt söder om kanonporten utgörs av en plan yta cirka 12×12 meter stor. Det finns två ingångar till kanonvärnet en i sydväst och en i nordväst. Ingångarna är 0,9 meter breda, 7 meter långa och har en takhöjd av 2,4–4 meter. Rummet är rektangulärt, totalt 4×3,2 meter. I rummet finns fundament till kanonen/pjäsen. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 23

Skyttevärn, bestående av en mindre oval kulle cirka 6×4,5 meter (Ö-V). Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossor, lövträd och sly. I nordöst är ingången, 0,8 meter bred och 1,35 meter hög, gången går i vinkel och är 3,3 meter lång, väggarna är av cement. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,4 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 1,94×1,2 meter, avsatsen är 1,2×0,7 meter och 0,4 meter hög. Halva taket är igenrasat. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 24

Kulsprutevärn, Beskrivning saknas.

Objekt 25

Pjäsplatser/kanonvärn, bestående av en större kulle cirka 30 meter i diameter och cirka 4 meter hög (fig. 17, 18). I södra delen av kullen finns kanonporten, vilken har en järnlucka 2,6×1,15 meter, luckan har vajeröppning. Luckan vilar på marken på ett bildäck. Ovanför kanonporten finns resterna efter ett kamouflagenät. Marken direkt söder om kanonporten utgörs av en plan yta cirka 12×12 meter stor. Det finns två ingångar till kanonvärdet en i sydväst och en i nordväst. Ingångarna är 0,9 meter breda, 7 meter långa och har en takhöjd av 2,4–4 meter. Rummet är 4×3,2 meter. I rummet finns en ventilationsanläggning, en kamin med en platta och fundament till kanonen/pjäsen. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 26

Skyttevärn, bestående av en mindre kulle cirka 6 meter i diameter. Kullen är uppbyggd av sten och morän, är beväxt med mossor, lövträd och sly. I väster är ingången, 0,75 meter bred och 1,2 meter hög, gången är rak och 2,3 meter lång, väggarna är av trä. In till rummet finns en cementtröskel som är 0,4 meter hög. Rummet är rektangulärt, totalt 1,8×1,65 meter, avsatsen är 1,8×0,6 meter och 0,3 meter hög. Hela taket är igenrasat. *Anläggningen är upprustad.*

Objekt 27

Grund efter förråd, 7,2×2,7 meter (ÖNÖ-VSV), i norr och söder syllstenar 0,1–0,3 meter stora. Centralt i grunden en grop 0,5 meter i diameter och 0,2 meter djup (fig. 15).

Figur 15. Husgrund efter förråd, objekt 27. Foto: Maria Björck.

Objekt 28

Brygga, finns ej kvar.

Objekt 29

Bevakningsplats, bestående av en grävd grop i kanten till objekt 17. Gropen är 1,2 meter i diameter vid mynningen och 1,6 meter djup. I botten är gropen 1,6 meter i diameter. Gropen är åttakantig och brädfodrad (fig. 16).

Figur 16. Bevakningsplats, objekt 29. Foto: Maria Björck, taget från söder.

Objekt 30

På toppen av objekt 17, finns en plan yta med ett cementblock, som är 1,4×1,4 meter och 0,5 meter hög.

Objekt 31

Telefonstolpe (fig 19).

Förbindelsevärn

Förbindelsevärnen utgjordes av grävda gångar, cirka 1–1,5 meter breda och 0,8–1,5 meter djupa. Förbindelsevärnen var mer eller mindre igenrasade.

Figur 17. Bo Ulfhielm vid cementblocket ovanpå skyddsrum 17. Foto: Maria Björck.

Figur 18. Pjäsplatser/kanonvärn, objekt 22. Foto: Maria Björck, taget från söder.

Figur 19. Pjäsplatser/kanonvärn, objekt 22. Ovanför skottgluggen växer det stalaktiter. Foto: Maria Björck, taget från söder.

Figur 20. Telefonstolpe, objekt 31. Foto: Maria Björck.

REFERENSER

Djurberg, D. 1778. *Geografie, Sammandragen utur de Nyafte och Tilförliteligafte Auctorer* . Stockholm.

Nationalencyklopedin band 1, 1989.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut: 431-778-13

Beslutsdatum: 2013-04-11

Länsmuseets diarienummer: 1218/320

Fastighet: Limön 1:1

Lämning: RAÄ 228, Gävle stad och kommun

Fastighetskartans blad: 67G 3cS

Fältarbetstid: 2 och 27 maj 2013

Projektledare: Maria Björck

Personal: Maria Björck och Bo Ulfhielm

Digitalt material: Länsmuseet Gävleborg

Fynd: –

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE